

Az egri főszékesegyház gyűjteményében található az a 207 lapos latin nyelvű kézirat, amelyet előadásomban röviden szeretnék ismertetni. A K VIII. 76. jelzetű bőrkötéses, kézzel írt könyvecske az *Armamentarium Parochorum contra Moderni temporis Haereticos* vagyis a Plébánosok az újkori eretnekek ellen bevethető fegyvertára címet viseli. Az alcímből kiderül, hogy a szerző főleg Pázmány *Kalauzából* a protestánsokkal vitára okot adó kérdéseket gyűjtötte össze, és tárgyalta azokat a számára alkalmas sorrendben. A *Kalauzt* kivonatoló szerző azt ígéri továbbá, hogy az általa nyújtott fegyverek segítségével (armis) akárki felveheti a kesztyűt és védheti meg magát hatékonyan az eretnekekkel szemben. Az ismeretlen provenienciájú kézirat keletkezését az Iványi Sándor által összeállított az *Egri Főegyházmegyei Könyvtár kéziratkatalógusa* 1614-re teszi a címlap alapján.² A kézirattal kapcsolatos vizsgálódásaimat is először ezzel az 1614-es évszámmal kezdtem. A szerző magát Körmend várának és városának plébánosaként határozza meg, joggal merült fel hát bennem a kérdés: ki volt a körmendi plébános 1614-ben? Rendszeres egyházi schematismusok híján, a Körmend történetével, a város vallási viszonyaival foglalkozó szakirodalmat kezdtem el bogarászni, így csakhamar kiderült, hogy 1614-ben Körmenden nem volt katolikus plébános. Tanácstalanságomat tovább mélyítette az a Koltai Andrásztól kapott információ, miszerint „A helyzet az, hogy Körmendnek 1634-ig csak református prédikátorai voltak. 1614-ben éppen Nemesnépi Dánielt váltotta Alsólendvai Péter. Alsólendvai Péter a következőt írta Batthyány Ferencnek (1614. dec. 19.): „egy nihányszor papokat hoznak be ... Harmadnapig volt it az pap. Vasárnap az apaczakhoz menven egyet ertven harangoztato, egy házba sem fertek be, annin mentek misere es gionasra, az pedig nem volna szabad, hogy valaki mas megyiejebe menne...” Nem gondolom, azonban, – teszi hozzá Koltai András az említett levelében – hogy a behozott pap "plébános" lett volna.” Koltai-idézet vége.

És valóban az eredetileg az esztergomi érsekséghez, és azon belül a győri püspökséghez tartozó Körmenden már a 16. század második felében jelentős számban éltek a reformáció hívei. A Tarnóczy- majd újra az Erdődy-család birtokában lévő település plébániatemploma és az ahhoz tartozó iskola az 1560-as évek végén lett protestánsná, 1590-től pedig 1643-ig a

¹ A szerző a MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport munkatársa.

² IVÁNYI Sándor, *Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár kéziratkatalógusa, 1850 előtti kéziratok*, Országos Széchényi Könyvtár, 1986, 55

reformátusok kezén volt. Ezen a helyzeten az sem változtatott, hogy Körmend 1604-ben a Batthyány család birtokába került, mivel az uradalmat megvásárló Batthyány Ferenc is búzgón gyakorolta helvét vallását. 1605 és 30 között Körmend a református egyház egyik jelentős dunántúli központja volt. Jelezte a mezőváros fontosságát, hogy papjai között tekintélyes prédikátorok is akadtak, és több zsinatot tartottak itt.

Miután az eredeti kérdésre, vagyis hogy ki lehetett a *Kalauz*-kivonat összeállítója, azaz ki volt a nem is létező körmendi plébános 1614-ben, nem találtam meg a választ, kissé elszontyolodva ugyan, a továbbiakban inkább a kézirat vizsgálatára összpontosítottam. Ennek folyamán a 8. oldalon találtam egy olyan bejegyzést, ami egyike azon kevés számú szövegnek, amelyek nem a *Kalauz*ból, hanem a kivonatóló saját tollából származnak.

„Quando nomina eorum et annum apponunt Lutheri 1517 cujus iam sunt anni 156 et Calvini 1534 cujus etiam 139 ostendunt de novo venissent a temporibus Apostolorum per ... non fuissent.” A szövegben rejlő egyszerű számtani feladvány megfejtése után világossá vált számomra, hogy a fentebbi szöveg keletkezési éve 1673, tehát a kötet címlapján szereplő, a kivonat befejezését jelző dátum sem 1614, hanem 1674. Miután erre rájöttem, már meg is szoktam szerzőnk fura kis hetes számjegyeit, amiket könnyen olvashat egyesnek a kivonatban alaposabban el nem mélyedő olvasó.

Ezek után természetesen adva volt a kérdés: ki volt a körmendi plébános 1674-ben? Újra elővettem tehát a Körmend történetével foglalkozó szakirodalmat, hogy most már az eredeti elképzeléshez képest hatvan évvel későbbi állapotokat tekintsem át.

Körmend vallási viszonyaiban a fordulatot Batthyány Ádámnak a Pázmány Péter közreműködésével történő katolikus hitre való áttérése jelentette 1630-ban. A főúr 1634-ben elrendelte, hogy a református prédikátor hagyja el Körmendet. Parancsának azonban nem tettek eleget, és ezért négy évvel később ismételten megpróbálta elkergetni a protestáns lelkészt. Ez azonban a földesúrnak most sem sikerült, minthogy a Körmenden és a környező falvakban lakó hajdúvitézek, akiknek a vallásszabadságát az 1606-os bécsi béke garantálta, azzal fenyegették meg Batthyányt, hogy odébb állnak, amennyiben elűzi a református lelkészt Körmendről. Újabb fordulatot jelentett a helyi vallási viszonyokban a Wesselényi-összeesküvés bukása. Az azt követő ellenreformációs hullám keretében a vasvári prépost erővel foglalta el a körmendi templomot és az iskolát, amik 1683-ig katolikus kézen maradtak. Ebből az 1671 és 83 közti időszakból, amelybe a mi 1674-es évszámunk is beleesik, egy plébános neve ismert, Makay Lászlóé, akit 1678-ban említenek a levéltári források. Tóth István György, a kora újkori Körmendről szóló tanulmányában feltételezi, hogy Makay volt a plébános már 1677-ben is, amikor a református valláson lévő lovas és

gyalogssereg panasszal fordult Batthyány Kristófhhoz – idézem– „az itt való plébános alkalmatlan volta miatt”. A hajdúk szerint a katolikus lelkipásztor nemcsak hogy sűrűn káromkodott, de – idézem – „többeket arcul vert minden ok nélkül, sőt aki a legnagyobb, ha az kést keziben nem kapták volna, Horvát Balázs uramat véle megölte volna” panaszzolják az egyébként szintén nem a finom modorukról híres hajdúk. Írásos bizonyítékunk nem lévén kizárólag a hipotézis szintjén fogalmazhatjuk meg azt az óvatos felvetést, hogy talán már 1674-ben is Makay László volt a plébános, vagyis esetleg ő lehetett az összeállítója a *Kalauz*-kivonatnak. Ezt a hipotézist akár azzal a komolytalan felvetéssel is árnyalhatnám, hogy ez az *armamentarium* (azaz fegyvertár) címet viselő kézirat, akár passzolhatja is a fentebb említett harcias természetű plébánoshoz, ha nem tudnánk, hogy *panoplia* (ami az *armamentarium* görög megfelelője) címmel több dogmatikai, illetve katekhetikai jellegű összefoglalás is megjelent mind katolikus mind református részről, az 1674-es *Kalauz*-kivonat megírása előtt és után is.

És most rátérnék a kézirat rövid ismertetésére. Az *Armamentarium parochorum* fő forrása tehát a *Kalauz*. A kivonat szerzője az címlapon kifejezett szándéka szerint kontroverz teológiai segédletként állította össze írását saját maga és más katolikus papok számára, de minthogy az idézetek végső forrása a legtöbb esetben a *Szentírás*, esetleg a prédikációs gyakorlatában is felhasználhatta jegyzetét. A kézirat 196 lapon át tartalmaz főként a *Kalauz*-ból vett idézeteket, amelyekhez 10 oldalas tartalomjegyzéket csatolt az összeállító a könnyebb eligazodás végett. A teljes mű latinul íródott, így nemcsak a Pázmány által magyarul citált szentírási helyeket, idézi latinul, hanem Pázmány magyar nyelvű magyarázatait is latinra fordítva jegyzeteli ki. Az idézetgyűjteményt a szerző kilenc részre osztotta, az egyes részekben belül fejezetek gyanánt a megfelelő sorszámmal ellátott *Ordo armorum*-ok, (azaz hadrend, fegyvernem) állnak.

A citátumgyűjtemény összeállítója az 1637-es *Kalauz*-t használhatta, mivel a kézirat 79. és 107. oldalán is pontos, Pázmány művének harmadik kiadásában azonosítható foliószámra való utalást találunk. A kilenc rész *Kalauz*-hoz való viszonyát a következő táblázatban foglaltam össze:

<i>Armamentarium Parochorum</i>	<i>Kalauz</i> (1637)
Pars Prima De Fide (pp. 1–15.)	III. könyv, 1. rész
Pars Secunda De Ecclesia (pp. 16–34)	VIII. könyv, 1., 2., 6. rész
Pars Tertia De septem Sacramentis (pp. 35–70) <ul style="list-style-type: none"> • Baptismus • Confirmatio • Ordo • Extrema unctio • Matrimonium • Poenitentia • Eucharistia (pp. 45–76) 	<div style="display: flex; align-items: center; justify-content: center;"> <div style="font-size: 3em; margin-right: 10px;">}</div> <div style="text-align: center;">–</div> </div> XI. könyv, 1., 2., 3., 4., 5., 6. rész
Pars Quarta De Justificatione (pp. 77–92)	XII. könyv, 2. rész
Pars Quinta De Invocatione Sanctorum (pp. 93–105)	XIII. könyv, 2., 3., 4., 5. rész
Pars Sexta De Purgatorio (pp. 106–113)	XIV. könyv, 3., 4. rész
Pars Septima De Imaginibus Christi (pp. 114–118)	XV. könyv, 1. rész
Pars Octava De coelibatu sacerdotum (pp. 119–124)	XV. könyv, 2. rész
Pars Nona De armis obviis contra Haereticos (pp. 125–196) <ul style="list-style-type: none"> • Vanitas Confessionis Augustanae • Enormitas Confessionis Helveticae • De praedestinatione • Quid sentiat Calvinus de Christo • Lutherus quid de bonis operibus sentiat • Animae Patrum ante Christi Ascensum in Limbo detenebantur • Lutherus false vertit Biblia Germanice • Molnar et Caroliana versio Bibliorum quam falsa et abominabilis • [...] • Constitutiones Ecclesiarum Calvinianarum et Lutheranarum • Quis Judex Controversiarum 	IV. könyv, 1. rész V. könyv, 1. rész V. könyv, 2. rész V. könyv, 3. rész III. könyv, 7. rész V. könyv, 6. Rész III. könyv, 12. rész III. könyv, 12. rész VI. könyv, 3. rész VII. könyv, 7. rész

Amint az látható ebből a táblázatból, a kézirat szerzője a kor felekezeti vitáinak legfontosabb kérdéseit veszi sorra és jegyzeteli ki Pázmány *Kalauz*ából. Munkáját a *Kalauz* III. könyvétől kezdi, amelynek témája az üdvösséges hit. Ezt követően egy nagyobb ugrást tesz és az Anyaszentegyházról szóló VIII. könyvtől folytatja a jegyzetelést. A szentségekkel kapcsolatos katolikus tanítást nem a *Kalauz*ból veszi, mivel ez nem található meg egyetlen tematikai egységben, egyedül az oltári szentségről szóló egyházi állásfoglalást ismerteti részletesen Pázmány, így a kézirat szerzője is a második leghosszabb – 30 oldalas – idézetegyüttest a XI. könyv alapján hozza létre. A megigazulásról, a szentek segítségül hívásáról, a purgatóriumról, a bálványozásról és a papi nőtlenségről szóló XII., XIII., XIV és XV. könyveket már egymás után jegyzeteli ki a körmendi plébános. A *Kalauz*-kivonat utolsó legterjedelmesebb tematikai egysége összefoglalóan a *De armis obviis contra Haereticos*, vagyis az eretnekekkel szembeni kéznél lévő fegyverek címet kapta, igaz ez az összefoglaló titulus csak a kézirat végén szereplő indexben szerepel. Ez a kéziratnak egyfajta miscellanea egysége, amely 24 alfejezetben idéz a *Kalauz* különféle könyveiből.

A kivonatoló a Pázmány által részletesen tárgyalt protestáns tanokat, illetve a *Kalauz*ban lévő számos protestáns szerzőktől származó idézeteket csak elvétve citálja újra, jellemzően a katolikus egyház trienti zsinaton elfogadott dogmatikai útmutatását kívánja összefoglalni és főként szentírási helyekkel alátámasztani azt. Így például a purgatóriumot tárgyaló XIV. könyv első két részéből nincs idézet a kéziratban, mivel azok a lutheránusok és a kálvinisták purgatóriummal kapcsolatos állásfoglalásával foglalkoznak, és csak a 3. résztől ismerteti Pázmány az Anyaszentegyház véleményét.

A kivonat összeállítója tehát fő forrásként a *Kalauz*t használta, csak elvétve idéz más forrást, így például a Szentségeket tárgyaló részhez nagyrészt a *Catechismus Romanus*t használja, de például a szentségi házasságról szóló egységben egy bizonyos *Turris Davidis* című könyvre hivatkozik, amelyet ezidáig nem sikerült azonosítanom. Protestáns szerzőket Luthert és Kálvint a *Kalauz* közvetítésével idéz, egy helyen, a 9. oldalon hivatkozik Székely István krónikájára, amit viszont a *Kalauz*ban nem találunk. A citátumok általában a *Kalauz*ban hivatkozott szentírási helyek, amelyeket kivonatolónk szó szerint bemásolt a latin nyelvű *Bibliából*, és számos alkalommal további bibliai locusokkal toldotta meg azokat. A kézirat szerkesztője az egyes témákhoz nem pusztán a Pázmány által idézett helyeket citálja újra, hanem az azok elé fűzött magyarázatot, bevezető tételt is idézi, latinra fordítva le azokat.

Lezárásul ezekre mutatnék két példát:

<p><i>Kalauz (1637)</i></p>	<p><i>Armamentarium parochorum</i></p>
<p>p. 836 (Az oltári szentségben jelen vagyon a' Christus teste)</p> <p>.3. Ex verbis S. Pauli Acceptionem panis et Calicis consecrati Christi corporis et sanguinis communicationem nominat (velünk közlesenek abban való részesülésnek).</p> <p>Ha a' Christus Teste jelen nincsen, hanem csak annak Jelét vesszük; ha csak hit-által fogjuk meg a' Christus Testét: tehát magához veheti ember a' szentelt Kenyeret és Pohárt a Christus testében-való részesülés-nélkül; és így a' Sz. Pál szava helyes nem léssen, hogy a' szentelt Kenyér és Pohár vétele Christus Testében-vérében-való részesülés. Sőt ha valósággal jelen nincs a Christus Teste vére, hanem csak ezek Jelét vesszük; oly csúfoson bánik velünk Sz. Pál, mikor a' Christus Teste vére részesülését említi, mint a'ki egy madárra híjna ebédre, és a madár képét tenné az asztalra.</p> <p>Secundo duo dicit S. Paulus qui sacramentum indigne sumit. Primo quod sit <u>Reus erit corporis et sanguinis Domini</u> arolója, öldöklője, ver ontoia. Secundo quod iudicium sibi manducat et bibit, non diiudicans corpus Domini.</p>	<p>p. 47.</p> <p>Negyedik és ötödik bizonyság a' Sz. Pál szavaiból A' meg-szentelt Kenyér és Pohár vételét, Christus Testének vérenek <i>Communicatio</i>-jának, velünk közlésének, abban való részesülésnek nevezi.</p> <p>Si corpus non est praesens, sed solum signum et fide percipimus. Ergo potest panem consecratum et calicem absque communicatione corporis et sanguinis Christi et sic non erunt vera ejus verba quod acceptio panis consecrati et calicis sit communicatio etc. idem faceret S. Paulus quod ille qui nos ad avem invitaret et eius imaginem apponeret ergo ne fallacem dicendum est esse praesens realiter.</p> <p>II. Két dolgot mond Sz. <i>Pál</i> arról, a'ki méltatlan vészi a' Sacramentomot: Eggyiket; hogy oly vétkes, mint a' Christus Testének árulója, öldöklője, vér-ontója, gyilkosa. <i>Reus erit corporis et sanguinis Domini</i>. Másikat, hogy a' ki méltatlan vészi, ítéletet észik magának, meg nem böcsölvén a'Christus testét.</p>
<p>984. Harmadik Resze A' PURGATÓRIUMRÓL ÉS INDULGENTIÁKRÚL mit hiszen a romai gyölekezet?</p> <p>1. <i>A'ki halálos bűnben meghal, mingyárt pokolba vettetik</i> Először Azt hisszük, hogy mikor ember halálos bűnbe esik, mingyárt méltó az örök kárhozatra, mint Sz. Pál ilyen szókkal tanította <i>Atyámfiai, magatokat meg ne csallyátok [...]</i> [...] 2. <i>A bűnök ostromozási fennmaradnak sokszor a bűn bocsánat után</i></p>	<p>pp. 106–107</p> <p>De purgatorio ordo primus Quid de purgatorio sentiat Ecclesia</p> <p>Quamprimum homo labitur in peccatore mortale, dignus est morte aeterna et damnatione ut ennuntiat S. Paulus 1 Cor 6 v. 9. <i>neque adulteri, [...]</i></p>

<p>Másodszor: Azt vallyuk, hogy mikor az ember bűne megbocsáttatik, az örök kárhozat kötelessége-is felszabadúl és megengedettik a mí satisfactiónk-, elég-tételünk-nélkül, csak szinte Christus érdeméért. [...]</p> <p>Mindazáltal sokszor történik, hogy Isten megcsáttya a bűnt és az örök kárhozatot; de fenn-marad a büntetés, mellyel üdö-szerént ostromoztatik, a'ki vétkezett: az-az úgy cselekszik isten velünk, Dávid Absolonal és egyéb fejedelmek a gonosztevőkkel [2Reg 14, 21,32]</p> <p>ELLEN-VETÉSEK. I. A'kinek Isten bűnét megbocsáttya, soha arrúl meg nem emlekezik <i>Ezech 18, 22. Cap. 33, 12. Jerem. 31, 34</i></p>	<p>Si vero quis poenitentiam agat, remissa peccata et ex merito Christi obligatione damnationis sine nostris meritis et satisfactione tollitur.</p> <p>Interim tamen saepe contingit, quod Deus condonet peccata, et condonet ita Homo non damnetur ob ea tamen saepe poena peccati reservari qua temporaliter puniatur qui peccat. Id est sic agit Deus nobiscum sicut David cum Absolone cui de peccato fratricidii tamen visione sua ipsum privavit et prohibuit ne faciem regis videat. [2 Reg 14, 21]</p> <p>[Ezec 18, 22] Dices cui semel Deus peccatum dimittit non recordatur Jerem 31 v 34 recordatur aute, si post dimissum peccatum puniret.</p>
<p>989</p> <p>Az Indulgentiak mire valók</p> <p>Az <i>Indulgentiák</i>, vagy Búlcsúk, nem arra-valók, hogy azk erejéből, embernek Bűne bocsátassék; hanem, csak szinte azoknak a' Büntetéseknek le-szállítására rendeltettek, mellyek fenn-maradnak az Igazulás-után. Azért, valaki csak egy Halálos bűnben vagyon-is, az <i>Indulgentiá</i>-ban nem lehet része: hanem a'ki immár ki-tért, és igaz <i>Penitentia</i>-által ki-tisztúlt Bűneiből, az vészi hasznát a' Búlcsúnak. [...]</p>	<p>p. 112–113 Ordo 5 Armorum De indulgentiis quibus eadem poena deletur</p> <p>Indulgentiae sive visitationes locorum sanctorum non ideo sunt quasi vero per illas remissio fiat peccatorum, sed solumideo ut deleatur quae poena peccata remansit post Justificationem. Ideo qui est vel in unico peccato mortali non potuisset consequi indulgentiam, sed qui iam conversus liberatur a peccatis ille accipit utilitatem indulgentiae.</p>